49030 - تەۋھىدنىڭ مەنىسى ۋە تۈرلىرى

سوئال

تەۋھىدنىڭ مەنىسى نىمە ؟ ۋە تۈرلىرىچۇ ؟

تەپسىلى جاۋاپ

مەدھىيە ئاللاھقا بولسۇن .

تەۋھىدنىڭ ئەرەب تىلىدىكى مەنىسى : (وحَّد ، يوحِّد) سۆزىنىڭ ھەركەتنام شەكلى بولۇپ ، ئاللاھقا بىرلىكنى مەنسۇپ قىلىش ، ھەمدە ئۇنىڭ زاتى ياكى سۈپەتلىرىدە ئۇنىڭغا ئوخشايدىغان ياكى ئۇنىڭغا شېرىكلىشىدىغان بىرى يوق ، ۋە ئۇ يالغۇز دەپ سۈپەتلەش .

ئەرەبلەر : ۋاھىد ، ئەھەد ، ۋەھىد دەيدۇ . ھەممىسى بىر دىگەن مەنىنى ئۇقتۇرىدۇ . شۇڭا ئاللاھ ۋاھىد دىيىلسە ،بۇ نىڭ مەنىسى : بارلىق ئەھۋالدا ئۇنىڭ شېرىكلىرى ياكى تەڭداشلىرى يوق ، دىگەن بولىدۇ . شۇڭا تەۋھىد بولسا ئاللاھنى بىر ، ئوخششى يوق دەپ بىلىش . شۇڭا كىمكى ئاللاھنى مۇشۇنداق تونۇمايدىكەن ، ياكى ئۇنى بىر شېرىكى يوق دەپ سۈپەتلىمەيدىكەن ، ئۇنداقتا ئۇ ئاللاھنىڭ بىرلىكىگە ئىشەنگۈچى ئەمەس .

تەۋھىدنىڭ شەرئيي ئىنىقلىمىسىغا كەلسەك : ئۇنىڭ پەرۋەردىگارلىقى ، ئىلاھلىقى، ئىسىملار ۋە سۈپەتلىرىدە ھېچقانداق شېرىكى يوق دەپ ئىشىنىش .

بۇ تەۋھىد ياكى ئەھەد ئاتالغۇسى ۋە ئۇنىڭ تۈرلەنمىلىرى مۇشۇ مەنىدە كىتاب ۋە سۈننەتتە قوللۇنۇلغان .

ئۇلاردىن :

«ئېيتقىنكى ، ئۇ بولسا بىر ئاللاھتۇر . ..»

«سىلەرنىڭ ئىلاھىڭلار بىر ئىلاھتۇر، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچ مەبۇد (بەرھەق) يوقتۇر؛ ئۇ ناھايىتى شەپقەتلىكتۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر .» [بەقەرە(ئىنەك) : 163]

«اللّٰہ ئۈچ ئىلاھنىڭ بىرىدۇر، دېگۈچىلەر شەكسىز كاپىر بولدى. بىر ئىلاھتىن باشقا ھېچ ئىلاھ يوقتۇر. ئەگەر ئۇلار ئېيتىۋاتقان سۆزلىرىدىن قايتمىسا، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى كاپىر بولغانلار (دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە) قاتتىق ئازابقا قالىدۇ.» [مائىدە (داستىخان) : 73]

بۇ مەنىدىكى ئايەتلەر ناھايىتى كۆپ .

سەھىھۇل بۇخاريي(7372) ، مۇسلىم(19) دا نەقىل قىلىنىدىكى ، ئىبنۇ ئەبباس مۇنداق دىگەن : " پەيغەمبەر(ئاللاھنىڭ تەرپىلىشى ۋە ئامانلىق ئۇنىڭغا بولسۇن) مۇئاز بىن جەبەلنى يەمەنگە ئەۋەتكەندە ، ئۇ ئۇنىڭغا مۇنداق دىدى : **« سەن كىتاب كىشىلىرىدىن بولغان بىر خەلقنىڭ قېشىغا بارغىلىۋاتىسەن . شۇڭا سىنىڭ ئۇلارنى چاقىرىدىغان بىرىنچى نىمە ئاللاھنىڭ بىر ئىكەنلىكىگە ئىشىنىش بولسۇن . ئەگەر ئۇلار ئۇنى ئۇنى تونۇسا ،**

ئۇلارغا: ئاللاھنىڭ بىر كېچە-كۈندۈزدە ئۇلارغا بەش نامازنى پەرىز قىلغانلىقىنى ئېيتقىن . ئەگەر ئۇلار ناماز ئوقۇسا ، ئۇنداقتا ئاللاھنىڭ ئۇلارنىڭ مال-مۈلكىدە زاكاتنى پەرز قىلغانلىقىنى ، بايلىرىدىن ئېلىنىپ كەمبەغەللىرىگە بېرىلىدىغانلىقىنى ئېيتقىن . ئەگەر ئۇلار بۇنىڭغا قوشۇلسا ، ئۇلاردىن ئالغىن . بىراق كىشىلەرنىڭ ئەڭ ياخشى ماللىرىدىن نېرى بولغىن .»

سەھىيھ مۇسلىمدا (16) ئىبنۇ ئۇمەردىن نەقىل قىلىنىدىكى ، پەيغەمبەر(ئاللاھنىڭ تەرىپلىشى ۋە ئامانلىق ئۇنىڭغا بولسۇن) مۇنداق دېگەن : **« ئىسلام بەش نەرسە ئۈستىگە قۇرۇلغان : ئاللاھنىڭ بىرلىكىگە ئىشىنىش ، پەرىز نامازنى ئادا قىلىش ، زاكات بېرىش ، روزا تۇتۇش ۋە ھەج .»** بۇ بارلىق تېكىستلەردىكى تەۋھىيدتىن مەقسەت -(بىر ئاللاھتىن باشقا ئىلاھ يوق ، مۇھەممەد ئاللاھنىڭ ئەلچىسى) گۇۋاھلىق سۆزىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتىن ئىبارەت ، ئۇ بولسا ئاللاھ پەيغەمبىرى مۇھەممەد (ئاللاھنىڭ تەرىپلىشى ۋە ئامانلىق ئۇنىڭغا بولسۇن) بىلەن ئەۋەتكەن ئىسلام دىنىنىڭ ھەقىقىتى بولۇپ ، قۇرئان ۋە ھەدىيسلەردە بۇ سۆزلەر ۋە ئاتالغۇلار كەلگەن . مۇئازدىن نەقىل قىلىنغان يۇقارقى ھەدىيسنىڭ بەزى نەقىللىرىدە : **« سەن ئەھلى كىتاپتىن بولغان خەلقنىڭ قېشىغا كېلىسەن ، شۇڭا سەن ئۇلارنىڭ قېشىغا كەلگەندە ، ئۇلارنى ئاللاھتىن باشقا ئىلاھ يوقلۇقى ۋە مۇھەممەد ئاللاھنىڭ ئەلچىسى ئىكەنلىكىگە گۇۋاھلىق بېرىشكە چاقىرغىن . »** [بۇخارىي نەقىل قىلغان ، 1496]

ئىبنۇ ئۇمەرنىڭ يەنە بىر ھەدىيسىدە دېيىلدۈكى ، پەيغەمبەر(ئاللاھنىڭ تەرىپلىشى ۋە ئامانلىق ئۇنىڭغا بولسۇن) مۇنداق دېگەن : **« ئىسلام بەش نەرسىنىڭ ئۈستىگە قۇرۇلغان : ئاللاھتىن باشقا ئىلاھ يوق ،ۋە مۇھەممەد ئاللاھنىڭ بەندىسى ۋە ئەلچىسى دەپ گۇۋاھلىق بېرىش .»** [ئۇنى مۇسلىم نەقىل قىلغان ، 16]

بۇ بولسا تەۋھىيدنىڭ بىر ئاللاھتىن باشقا ئىلاھ يوق ،ۋە مۇھەممەد ئاللاھنىڭ بەندىسى ۋە ئەلچىسى دەپ گۇۋاھلىق بېرىش سۆزىنىڭ ماھىيتى ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ . ھەمدە بۇ بولسا ئاللاھ ئىنسان ۋە جىننىڭ ھەر ئىككىلىسىگە پەيغەمبىرى بىلەن ئەۋەتكەن ئىسلام . ھەمدە ئاللاھ ھېچكىمدىن ئۇنىڭدىن غەيرى دىنغا رازى بولمايدۇ .

ئاللاھ مۇنداق دېگەن : **« ھەقىقەتەن ، ئاللاھنىڭ نەزىرىدىكى دىن بولسا ئىسلام . »** [ئال ئىمران(ئىمران ئائىلىسى) : 19]

«كىمكى ئىسلام (دىنىدىن) غەيرىي دىننى تىلەيدىكەن، ھەرگىز ئۇ (يەنى ئۇنىڭ دىنى) قوبۇل قىلىنمايدۇ، ئۇ ئاخىرەتتە زىيان تارتقۇچىدۇر » [ئال ئىمران(ئىمران ئائىلىسى) : 85]

بۇ چۈشىنىشلىك بولغان بولسا ، يەنە شۇنىڭغا دىققەت قىلىش كېرەككى ، ئالىملار تەۋھىدنى ئۈچ تۈرگە ئايرىدى . ئۇلار :

تەۋھىيد رەبۇبىييە (پەرۋەردىگارلىقتىكى بىرلىك) ، تەۋھىيد ئۇلۇھىييە (ئىلاھلىقتىكى بىرلىك) ، ۋە تەۋھىيد ئەسما ۋە سىفات (ئىسىم ۋە سۈپەتلەردىكى بىرلىك)

پەرۋەردىگارلىقتىكى بىرلىك : ئاللاھ يارىتىش ، ھۆكۈمرانلىق ، باشقۇرۇش ، ھاياتلىق بېرىش ۋە جان ئېلىشقا ئوخشاش ۋە باشقا ئىش-ھەرىكەتلىرىدە بىر ۋە يالغۇز دەپ ئىشىنىش .

بۇ تەۋھىيدنىڭ كىتاب ۋە سۈننەتتىكى دەلىللىرى ناھايىتى كۆپ . ئۇنىڭ بىر قىسمىنى بىلىش ئۈچۈن 13532- سوئالغا قاراڭ .

كىمكى ئاللاھتىن باشقا ياراتقۇچى بار ياكى ئاللاھتىن باشقا بۇ كائىناتنى تىزگىنلەپ تۇرىدىغان ، ۋە ئۇنىڭ ئىشلىرىنى ئورۇنلاشتۇرىدىغان ھۆكۈمران بار دىسە ، تەۋھىيدنىڭ بۇ تەرىپىنى ئىنكار قىلغان ، ھەمدە ئاللاھنى ئىنكار قىلغان بولىدۇ .

بۇرۇنقى كاپىرلار تەۋھىيدنىڭ بۇ تەرىپىنى ئومۇمەن قوبۇل قىلغان ، گەرچە ئۇلار ئۇنىڭ بىر قىسىم تەپسىلاتلىرىدا باشقىچە بولسىمۇ . ئۇلارنىڭ بۇنى ئىقرار قىلغانلىقى ھەقتىكى ئىسپاتلار قۇرئاننىڭ بىر نەچچە ئايەتلىرىدە تېپىلىدۇ :

« ئەگەر سەن ئۇلاردىن: **«ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى كىم ياراتتى، كۈننى ۋە ئاينى كىم (بەندىلەرنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن) بويسۇندۇردى؟»** دەپ سورىساڭ، ئۇلار چوقۇم: **«اللّٰه»** دەپ جاۋاب بېرىدۇ، ئۇلار قانداقمۇ (اللّٰه نىڭ ئىبادىتىدىن) باش تارتىدۇ!. »

[ئەنكەبۇت(ئۆمۆچۈك) : 61]

« ئەگەر سەن ئۇلاردىن: **«بۇلۇتتىن يامغۇر سۈيىنى چۈشۈرۈپ ئۇنىڭ بىلەن ئۆلگەن زېمىننى تىرىلدۈرگەن كىم؟»** دەپ سورىساڭ، ئۇلار چوقۇم **«اللّٰه»** دەپ جاۋاب بېرىدۇ. ئېيتقىنكى، **«(سىلەرگە قارشى پاكىتلار بار بولغانلىقتىن) جىمى ھەمدۇسانا اللّٰه غا خاستۇر»**، بەلكى ئۇلارنىڭ تولىسى (بۇ سۆزلىرىدىكى زىددىيەتنى) چۈشەنمەيدۇ .»

[ئەنكەبۇت(ئۆمۆچۈك) : 63]

«ئەگەر سەن ئۇلاردىن ئۇلارنى كىم خەلق ئەتكەنلىكلىرىنى سورىساڭ، ئۇلار چوقۇم؟ اللّٰه» دەيدۇ، ئۇلار قانداقمۇ (اللّٰه غا ئىبادەت قىلىشتىن بۇتلارغا ئىبادەت قىلىشقا) بۇرۇلۇپ كېتىدۇ .» [زۇخرۇف(ئالتۇن بىزەكلەر) : 87]

بۇ ئايەتلەردە ئاللاھ شۇنى بايان قىلىدۇكى ، كاپىرلار ئۇنىڭ ياراتقۇچى ، پادىشاھ ، ۋە تىزگىنلەپ تۇرغۇچى ئىكەنلىكىنى ئىقرار قىلىدۇ . بىراق شۇنداقتىمۇ ، ئۇلار يالغۇز ئۇنىڭغىلا ئىبادەت قىلمايدۇ . بۇ ئۇلارنىڭ زۇلۇمىنىڭ كاتتىلىقى ، يالغانچىلىقىنىڭ قاتتىقلىقىنى ، ھەمدە ئۇلارنىڭ ئەقىل-ئىدراكىنىڭ ئاجىزلىقىنى كۆرسىتىدۇ .

شۈبھىلاشقا ، كىمكى بۇ تەۋھىيدنى ھەقىقەتەن ئېتىراپ قىلسا ، ئۇ ھەم جەزمەن ئاللاھنىڭ ئىلاھلىقتىكى بىرلىكلىكىنى ئېتىراپ قىلىشى كىرەك .

ئىلاھلىقتىكى بىرلىك : بۇ بولسا سۆز بولسۇن، ئىش-ھەركەت بولسۇن ئىچكى ۋە تاشقى بارلىق ئىبادەتلەرنى يالغۇز ئاللاھقىلا بېغىشلاشنى ، ھەمدە ئاللاھتىن باشقا ھەرقانداق نىمىگە ،ئۇنىڭ كىم بولۇشىدىن قەتئىي نەزەر ئىبادەت قىلماسلىقنى كۆرسىتىدۇ .

ئاللاھ مۇنداق دىگەن : **« پەرۋەردىگارىڭ پەقەت ئۇنىڭغىلا ئىبادەت قىلىشىڭغا ھۆكۈم قىلدۇ . »** [ئىسرا(كېچىدە سەپەر قىلىش) : 23]

«ئاللاھقا ئىبادەت قىلىڭلار ھەمدە ئۇنىڭغا ھېچنىمىنى شېرىك قىلماڭلار . »

[نىسا(ئاياللار): 36]

ئۇنى بەندىنىڭ بارلىق ئىش-ھەرىكەتلىرىنى پەقەت ئاللاھقىلا بېغىشلاش دەپ تونۇش مۇمكىن .

ئۇنىڭ تەھىيد ئۇلۇھىييە(ئىلاھلىقتىكى بىرلىك) دەپ ئاتىلىشىدىكى سەۋەپ ، ئۇ تەئەللۇھ لىلاھ سۆزىدىن شەكىللەنگەن . يەنى ئاللاھقا مۇھەببەت ۋە ئۇلۇغلاش بىلەن ئىبادەت قىلىش .

ئۇ يەنە تەۋھىيد ئىبادەت دەپمۇ ئاتىلىدۇ ، چۈنكى بەندە ئاللاھقا ئۇ بۇيرىغاننى قىلىش ، ئۇ چەكلىگەندىن ساقلىنىش ئارقىلىق ئىبادەت قىلىدۇ .

ئۇ يەنە تەلەپ ، مەقسەت ۋە ئىرادىدىكى بىرلىك دەپمۇ ئاتىلىدۇ . چۈنكى بەندە پەقەت پاك ئاللاھنىڭ يۈزىنىلا (رازىلىقىنىلا) ئىزدەيدۇ ، مەقسەت قىلىدۇ ۋە ئىرادە قىلىدۇ-دە ، ئاللاھقا دىنىنى ساپ ئۇنىڭغىلا قىلغان ھالدا ئىبادەت قىلىدۇ .

مانا بۇ تۈر بولسا ئىنسانلار ئۇ ھەقتە ئىزىپ كىتىۋاتقان ھەمدە ئۇ سەۋەپلىك پەيغەمبەرلەر ئەۋەتىلگەن ، كىتاپلار چۈشۈرۈلگەن تەۋھىيد . مانا مۇشۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ئالەم يارىتىلغان ۋە قانۇن-شەرىئەتلەر بېكىتىلگەن ، ھەمدە ئۇ ھەقتە پەيغەمبەرلەر ۋە ئۇلارنىڭ خەلقلىرى ئوتتۇرىسىدا بەس-مۇنازىرىلەر پەيدا بولغان . شۇنىڭ بىلەن ، كاجلار ھالاك بولغان ۋە ئىشەنگۈچىلەر قۇتقۇزۇلغان .

كىمكى بۇ تەۋھىيد ھەققىدە ئازىدىكەن ، مەسىلەن ، ئىبادەتنىڭ بىر قىسمىنى ئاللاھتىن باشقا بىرىگە بېغىشلايدىكەن ، ئۇنداقتا ئۇ ئىسلام چىگرىسىدىن چىقىپ كەتكەن ھەمدە توغرا ئېتىقادتىن يىراقلاشقان بولىدۇ . ئاللاھتىن سالامەتلىكنى سورايمىز .

ئىسىملار ۋە سۈپەتلەر تەۋھىيدىگە كەلسەك : ئاللاھنىڭ ئىسىملىرى ۋە سۈپەتلىرىنى ئېتىراپ قىلىش ۋە ئۇنىڭغىلا مەنسۇپ قىلىش ، ھەمدە ئۇنىڭ ئىسىملىرى ۋە سۈپەتلىرىدە ئۇنىڭغا ئوخشايدىغان ھېچكىم يوق دەپ ئىشىنىش . بۇ تەۋھىيد ئىككى پىرىنسىپنى ئاساس قىلىدۇ :

بىرىنچى : مۇقەررەرلەشتۈرۈش : يەنى ئاللاھ ئۆز كىتابىدا ئۆزىگە مۇقەررەرلەشتۈرگەن ياكى پەيغەمبىرى (ئاللاھنىڭ تەرىپلىشى ۋە ئامانلىق ئۇنىڭغا بولسۇن) ئۇنىڭغا مۇقەررەرلەشتۈرگەن گۈزەل ئىسىملار ۋە يۈكسەك سۈپەتلەرنى ئاللاھنىڭ سەلتەنىتى ۋە ئۇلۇغلىقىغا لايىق دەرىجىدە بۇرمىلىماستىن ، مەنىلىرىنى ئۆزگەرتمەستىن ، ئۇلارنىڭ ھەقىقىتىنى ئىنكار قىلماستىن ياكى ئۇلارنىڭ قانداقلىقىنى مۇزاكىرە قىلماستىن مۇقەررەرلەشتۈرۈش .

ئىككىنچى : ئىنكار قىلىش : يەنى ئاللاھتا ھەرقانداق ئەيىپ-نۇقسانىنىڭ بارلىقىنى ئىنكار قىلىش ھەمدە ئاللاھ ئۆزى ھەققىدە ئىنكار قىلغان كەمچىلىك سۈپەتلىرىنى ئىنكار قىلىش . بۇنىڭ دەلىلى : **« ئۇنىڭغا ئوخشايدىغان ھېچنەرسە يوق . ھەمدە ئۇ ھەممىنى ئاڭلاپ تۇرغۇچى ، كۆرۈپ تۇرغۇچى .»** شۇڭلاشقا ئۇ ئۆزىدە مەخلۇقاتلىرى بىلەن ھەرقانداق ئوخشاشلىقىنىڭ بارلىقىنى ئىنكار قىلدى . ھەمدە ئۇنىڭ ئۆزىگە لايىق دەرىجىدە مۇكەممەل سۈپەتلەرگە ئىگە ئىكەنلىكىنى مۇقەررەرلەشتۈردى . ئۇ ھەممە ئەيىپ-نۇقساندىن پاكتۇر .

[(الحجة في بيان المحجة 1 / 305) و (لوامع الأنوار البهية 1 / 57)] كە قاراڭ .